

УДК (UDC) 929:94 (44)

DOI: <https://doi.org/10.21272/starovyna.2023.62.6>

САРАНОВ С. В. *

СТУПІНЬ МАКІАВЕЛЛІЗМУ ГЕНРІ КІССІНДЖЕРА В РАМКАХ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ КЛЮЧОВИХ АСПЕКТІВ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ РІШЕЛЬЄ

Анотація. Стаття присвячена розгляду ключових аспектів зовнішньополітичної стратегії Рішельє у рамках інтерпретації Генрі Кіссінджера. Автор констатує актуальний характер цього питання, оскільки історична спадщина Рішельє належить до тих складових, які входять до найбільш значущих елементів поняття «світовий порядок» у його історичній рефракції.

Автор підкреслює, що оцінки Кіссінджера відрізняються стійкістю та послідовністю. Так, наприклад, в інтерв'ю 70-х років ХХ століття він дистанціювався від впливу на його наукові концепції ідей Макіавеллі. Потім у своїх наукових працях подальшого періоду, насамперед у «Дипломатії» та «Світовому порядку», він систематизував у більш точному вигляді власну інтерпретацію зовнішньополітичної спадщини Рішельє, прив'язавши свої оцінки до поняття «довгострокової стратегічної концепції», а не в дусі Макіавеллі до поняття «маніпуляція політичною владою».

Автор статті звертає увагу на правильність ключових аспектів інтерпретації Кіссінджера, стійкість його оцінок, що відображають концептуальну цілісність авторської концепції американського дослідника у цьому питанні.

Ключові слова: Рішельє, Кіссінджер, зовнішньополітична стратегія, історіографія, світовий лад.

* Саранов Сергій Вікторович – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Івано-Франківськ, Україна). ORCID: 0000-0002-7574-0260. E-mail: svsararov@yahoo.com

«Зрештою, те, що трапилося зі мною насправді не сталося випадково? Боже мій, я був абсолютно невідомим професором. Як я міг сказати собі: «Зараз я буду маневрувати, щоб стати всесвітньо відомим?». Це було б чистим безумством... Тоді можна було б сказати, що це сталося, тому що це мало статися. Так вони завжди кажуть, коли щось трапилося. Вони ніколи не говорять так про речах, яких не буває – історія того, чого не було, ніколи не писалася».

**Генрі Кіссінджер,
інтерв'ю Оріані Фаллачі,
4 листопада 1972 року**

Майбутньому кардиналу Рішельє ще не було навіть п'яти років, коли савойський юрист і фахівець у галузі політичної географії Джованні Ботеро (*Giovanni Botero*) опублікував у 1589 р. свою книгу «Про державний інтерес». Потім значна частина істориків і сучасників пов'язуватиме політичну спадщину кардинала саме з цим морально сумнівним «державним інтересом». Сам же кардинал Рішельє у своєму «Політичному заповіті» й практичній державній діяльності відстоюватиме думку про відмінність сповідуваних ним принципів, особливо поняття «розуму», від доктрини Макіавеллі. Це питання становить значний інтерес, оскільки історична спадщина Рішельє є важливим елементом сучасного світового порядку в його історичному переломленні. Адже саме Макіавеллі, як зазначає професор Дж. Парсонс (*Jotham Parsons*) у «Словнику Рішельє» 2015 року видання, обгрунтовано чи ні «часто розглядався як батько «державного інтересу» [1, с. 301]. У той самий час Рішельє, що знаходиться біля витоків формування Вестфальської системи міжнародних відносин, як ніхто інший сприяв її історичному оформленню.

У цьому сенсі особливий інтерес являє питання, якими ж принципами керувався державний діяч, який заклав основи Вестфальської системи, що оформилася за підсумками Тридцятирічної війни в Європі 1618-1648 років.

В силу цього, а також внаслідок загального характеру викликів та проблем епохи глобалізації набуває істотного інтересу історіографічна оцінка зовнішньополітичної стратегії Рішельє. Чи справді він був макіавеллістом? У той же час не менший інтерес являє собою питання про ступінь макіавеллізму самого Генрі Кіссінджера, який нещодавно відзначив свій сторічний ювілей. Державний діяч, відомий та авторитетний фахівець у теорії та історії міжнародних відносин, Кіссінджер продовжує привертати увагу дослідників. Подана стаття присвячена розгляду ступеня макіавеллізму Кіссінджера в рамках інтерпретації зовнішньополітичної стратегії кардинала Рішельє.

Зазначене коло питання отримало висвітлення в роботах самого Генрі Кіссінджера, а також низці статей фундаментального «Словника Рішельє» [1; 3]. У

цьому словнику, опублікованому в 2015 році за редакцією Франсуази Льдесаймер та Денес Арай, статті під назвою «Державний інтерес» та «Макіавеллізм» були написані професором Дж. Парсонсом та професором Орестом Ранумом. Становить інтерес також перший том біографії Кіссінджера професора історії Гарвардського університету Ніла Фергюссона 2015 року видання з характерною назвою «Кіссінджер 1923-1968: Ідеаліст» [2].

Комусь сама постановка питання про «макіавеллізм» доктора Кіссінджера може здатися риторичною, проте розгляд деяких аспектів оціночних суджень цього державного діяча, спеціаліста в рамках історії та теорії міжнародних відносин здатний піднести певні несподівані результати. Все це отримує ще більш загострений методологічний ракурс, оскільки, наприклад, у відомого фахівця з Макіавеллі професора Квентіна Скіннера макіавеллізм Кіссінджера не викликає сумнівів. Професор Скіннер наводить уривок з інтерв'ю Кіссінджера Оріані Фаллачі ще 70-х років ХХ століття у якому Кіссінджер, як це не дивно, заперечує вплив на нього ідей Макіавеллі. У Скіннера, як і у журналістки, яка проводила це інтерв'ю, вказане питання навіть не викликає сумнівів. З нашої ж точки зору за цим запереченням Кіссінджера криється більш глибокий методологічний контекст, що відображає глибину і константність наукових поглядів американського державного діяча.

Для прояснення деяких аспектів питання, що цікавить нас, необхідно звернутися до аналізу робіт доктора Кіссінджера. Оскільки в цих роботах охоплюється широке коло питань, пов'язаних із формуванням системи міжнародних відносин, світового порядку в цілому, я пропоную обмежитися оглядом оціночних суджень щодо зовнішньополітичної стратегії кардинала Рішельє. У своїх попередніх публікаціях [4, с. 98-100] я частково зупиняв увагу на реакції представників сучасної французької історіографії на інтерпретацію Кіссінджером історичної спадщини Рішельє. Тому в цій статті вважаю за доцільне конкретизувати деякі аспекти загальної концептуальної вісі питання взаємозв'язку ідей Кіссінджера як представника політичного реалізму з ідеями Макіавеллі.

Для Кіссінджера сукупність поглядів Макіавеллі зводиться до основної ідеї маніпуляції політичною владою. Це не означає, що вплив ідей флорентинського мислителя у межах суспільно-політичної думки заперечується чи применшується з його боку. Швидше йдеться про прагнення дистанціюватися саме від «найаморальніших» ідей Макіавеллі. Кіссінджер просто не погоджується з ними на інтелектуальному рівні. Як відомо, найбільш ясно цей аспект знаходить прояв у вісімнадцятому розділі «Государя», що констатує доцільність для правителя при необхідності поєднувати людські та звірині методи управління. У Кіссінджера відсутній безпосередній аналіз робіт Макіавеллі, присутні лише окремі оціночні судження, як правило, порівняльного порядку. Наприклад, зазначається, з посиланням на Макса Вебера, на порядок більш радикальний характер сповідуваних теоретичних поглядів Каутільї на фоні принципів автора «Государя». Зокрема, Каутілья, на відміну від Макіавеллі, взагалі не ідеалізує будь-який період історичного розвитку, піддаючи лише холоднокривному аналізу наявні політичні цілі та завдання.

Разом з тим, на наш погляд, у роботах Кіссінджера є цілком явне дистанціювання від ключових аспектів поглядів, що виражаються у вісімнадцятому розділі «Государя». Я відстоюю тезу, що основною причиною є ігнорування Макіавеллі поняття репутації правителя. І найбільш показовою є оцінка Кіссінджера в цьому плані історичної спадщини Рішельє, який використовував широкий спектр політичних методів.

Констатується, що кардинал Рішельє став чи не єдиною політичною фігурою свого часу, яка зуміла порвати з обмеженим характером середньовічних уявлень щодо поведінки державного діяча на міжнародному рівні. Рішельє вперше практично у широкому масштабі оперував поняттям «національний інтерес», потавивши його вище за династичних і релігійних понять. Виникає закономірне питання, чи це не було звичайним макіавеллізмом з боку Рішельє. Кіссінджер настільки прямо це питання не ставить, але щоб зрозуміти методологічне дистанціювання американського дослідника від рецептів Макіавеллі, необхідно придивитися до його загальної оцінки Рішельє.

Вперше на широкому історичному тлі Рішельє з'являється у роботі «Дипломатія», потім у 2014 році у роботі «Світовий порядок» характеристика кардинала отримує подальшу конкретизацію. Втім, без найменших змін початкового змісту цієї характеристики з боку Кіссінджера у концептуальному плані. Навпаки, ця характеристика тільки ще більш конкретизується. Так, зокрема, у випадку Рішельє йдеться про присутність «довгострокової стратегічної концепції», наявність чіткого зв'язку з політичною реальністю, «базуючись на аналізі фактів». З цих фактів і формується цілеспрямована політика. Йдеться, відповідно до оцінки Кіссінджера, про «обрану стратегію» на усвідомленому рівні з боку державного діяча. Наголошується також на необхідності творчого, новаторського підходу при реалізації цілей і завдань «на передньому краї можливого». Кіссінджер називає Рішельє, серед іншого, «прообразом» державного діяча сучасного зразка.

Отже, можна побачити, що в характеристиці зовнішньополітичної спадщини кардинала з боку Кіссінджера відсутнє у тому чи іншому вигляді поняття «маніпуляція політичною владою». Так, державному діячеві для формування стратегічної концепції доводиться часом діяти «на передньому краї можливого». Однак, зважаючи на все, з боку Кіссінджера йдеться про репутацію правителя, пов'язану з переслідуванням наявних політичних цілей на державному рівні. Державний діяч, діючи «на передньому краї можливого» все-таки реалізує саме «довгострокову стратегічну концепцію». Як бачимо, шляхом аналізу оцінок Кіссінджера спадщини Рішельє можна помітити, що для нього поняття державний діяч наповнюється широким змістом. Натомість у «Государі» поняття, наприклад, «довгострокової стратегічної концепції» відсутнє. Макіавеллі сприймається Кіссінджером, на наш погляд, насамперед з погляду його внеску у розробку ідей особистої «маніпуляції політичною владою» з боку правителя.

Таким чином, заперечення доктором Кіссінджером інтелектуального впливу на нього ідей Макіавеллі у вказаному нами інтерв'ю, на яке посилається професор Квентін Скіннер, є все ж таки методологічно обґрунтованим.

Література і джерела

1. Dictionnaire Richelieu / Sous la direction de Françoise Hildesheimer et Dénes Harai. Paris: Honore Champion, 2015. 400 p.
2. Ferguson Niall. Kissindger 1923-1968: Idealist. PENGUIN BOOKS. 2015. 986 p.
3. Киссинджер Г. Мировой порядок / пер. с англ. В. Желнинова, А. Милукова. Алматы: РДЦ-Алматы, 2019. 529 с.
4. Саранов С. В. Деякі аспекти зовнішньополітичної стратегії Франції часів кардинала Рішельє в сучасній американській і французькій історіографії // «Гілея: науковий вісник»: збірник наукових праць. К., 2020. Випуск 155 (№ 4). С. 98-100.

References

1. Dictionnaire Richelieu / Sous la direction de Françoise Hildesheimer et Dénes Harai. Paris: Honore Champion, 2015. 400 p.
2. Ferguson Niall. Kissindger 1923-1968: Idealist. PENGUIN BOOKS. 2015. 986 p.
3. Kissindzher G. Mirovoj porjadok. / per. s angl. V. Zhelninova, A. Milyukova. Almaty: RDC-Almaty, 2019. 529 s.
4. Saranov S. V. Deyaki aspekti zovnishnopolitichnoyi strategiyi Franciyi chasiv kardinala Rishelye v suchasnij amerikanskij i francuzkij istoriografiji // «Gileya: naukovij visnik»: zbirnik naukovih prac. K., 2020. Vipusk 155 (№ 4). S. 98-100.

SERHIY V. SARANOV

(Donetsk State University of Internal Affairs, Ukraine)

THE DEGREE OF MACHIAVELLIANISM OF HENRY KISSINGER IN THE FRAMEWORK OF THE INTERPRETATION OF KEY ASPECTS OF RICHELIEU'S FOREIGN POLICY STRATEGY

***Abstract.** The article is devoted to the key aspects of Richelieu's foreign policy strategy within the framework of Henry Kissinger's interpretation. The author states the topical nature of this issue since the historical heritage of Richelieu is one of those components that are among the most significant elements of the concept of "world order" in its historical interpretation.*

The author emphasizes that Kissinger's assessments are stable and consistent. So, for example, in an interview in the 70s of the XX century, he distanced himself from the influence of Machiavelli's ideas on his scientific concepts. Then, in his scientific works of the later period, primarily in «Diplomacy» and «World Order», he systematized in a more precise form his own interpretation of Richelieu's foreign policy legacy, tying his assessments to the concept of a "long-term strategic concept", and not in the spirit of Machiavelli to the concept "manipulation of political power".

The author of the article draws attention to the correctness of the key aspects of Kissinger's interpretation, and the stability of his assessments, reflecting the conceptual integrity of the author's concept of the American researcher in this matter.

***Keywords:** Richelieu, Kissinger, foreign policy strategy, historiography, world order.*

Отримано 05.06.2023 р.